

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ВИМІРИ Й ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Тетяна Мартинюк, Олена Долинна

*Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького*

Анотації:

Розкрито потенціал музичної культури в переорієнтації освіти на стратегію розвитку й саморозвитку людини та засади її реалізації в гуманістично орієнтованих освітніх парадигмах і педагогічних системах, що знаходять висвітлення в наукових розробках проблем сучасної методології й теорії музичної освіти. Музичне мистецтво розглядається як один із провідників і водночас чинників духовного становлення людини, найбільш апробованих педагогічною та культурною практикою століть, і як дієвий засіб досягнення рівноваги чуттєвої та раціональної сфери свідомості суб'єктів пізнання. Досліджуються культурологічні аспекти завдання методологічного супроводу професійної підготовки педагогів-музикантів у контексті становлення світоглядно-ціннісних орієнтацій людини.

Мартинюк Татьяна, Елена Долинная. Общечеловеческие измерения и ориентиры развития музыкальной культуры в контексте педагогической практики

Освещается потенциал музыкальной культуры в переориентации образования на стратегию развития и саморазвития человека и принципы его реализации в гуманистически ориентированных образовательных парадигмах и педагогических системах, что находит отражение в научных разработках проблем современной методологии и теории музыкального образования. Музыкальное искусство рассматривается как один из проводников и одновременно факторов духовного становления человека, наиболее апробированных педагогической и культурной практикой веков, и как действенное средство достижения равновесия чувственной и рациональной сферы сознания субъектов познания. Исследуются культурологические аспекты методологического сопровождения профессиональной подготовки педагогов-музыкантов в контексте становления ценностно-мировоззренческих ориентаций человека.

Martyniuk Tatiana, Dolynna Olena. Universal human measurements and objectives of the music culture development in the context of pedagogical practice

The work is dedicated to the music culture potential through the redirection of education towards the strategy of man's development and self-development and principles of its realization within humanistically-oriented educational paradigms and pedagogical systems. These ideas are reflected in the research works on the problems of modern methodology and theory of music education. The art of music is studied as one of the guides and factors of the man's spiritual development, which is most approved by the pedagogical and cultural practice through the centuries, and also as the efficient means of attaining balance of the sensuous and rational sphere of the knower's conscience. The author is studying culturological aspects of the methodological support of the teacher-musician's professional education in the context of formation of the man's axiological and worldview objectives.

Ключові слова:

гуманістично орієнтовані освітні парадигми, становлення світоглядно-ціннісних орієнтацій людини, потенціал музичної культури.

гуманістически орієнтовані освітні парадигми, становлення ціннісно-мировоззренчеських орієнтацій людини, потенціал музичної культури.

humanistically-oriented educational paradigms, formation of the man's axiological and worldview objectives, music culture potential.

Освіта й наука сьогодні сприймаються як процес і результат творення людиною свого образу у просторі культури. Саме тому останнім часом при виборі оптимальних і перспективних шляхів модернізації вони звертаються не тільки до традиційних і нових методологій пізнання освітньої дійсності, а й до розуміння тих світоглядних (методологічних) експлікацій, що розкривають гуманістичну природу та сутність головного суб'єкта освітніх перетворень – людини, яка навчається і яка навчає. Культурологічні аспекти завдання методологічного супроводу професійної підготовки педагогів-музикантів набувають у цьому контексті пріоритетного значення, оскільки переорієнтація освіти з формування особистості на стратегію її розвитку й саморозвитку вже частково реалізується в гуманістично орієнтованих наукових парадигмах і педагогічних системах, що знаходять відображення в наукових розробках проблем сучасної методології й теорії музичної освіти. Зазначена стратегія, на нашу думку, спроможна досягти істотного виховного результату в новітніх технологіях навчання й виховання, у системі педагогічної теорії та практики за рахунок переходу від стратегії навчання абстрактних соціальних

істин до опанування людиною свого внутрішнього світу й розв'язання важливих для людини онтологічних питань свого буття в соціумі.

Новий погляд на музичну педагогіку, нове бачення сучасних засобів і методик вивчення й опанування музичної культури сьогодні привносять як інші науки (культурологія, філософія, соціологія, психологія тощо), так і традиційна музично-педагогічна практика. Тож закономірно, що міждисциплінарна парадигма охоплення проблематики сприяє генерації нових ідей, що так чи інакше впливають на процес трансформації освіти, зокрема й мистецької. Положення, яке визнають усі, без винятку, вітчизняні й зарубіжні дослідники і яке узагальнено в роботах багатьох представників галузі філософії освіти (Г. Балл, В. Бех, І. Зязюн, В. Лутай, С. Черепанова та ін.), пов'язане з тим, що одним із найперших завдань сучасної освіти є виявлення й розв'язання (врівноваження) суперечностей між найбільш широкими уявленнями про світ, суспільство, місце людини в ньому й педагогічною дійсністю. Саме тому, на нашу думку, кожне опрацювання окресленої проблемної площини мусить бути зорієнтованим на нову гуманістичну парадигму виховання,

у центрі якої перебуває особистість в усьому різноманітті її взаємозв'язків із життям суспільства.

Одним із провідників і водночас чинників духовного становлення людини, найбільш апробованих педагогічною та культурною практикою століть, є музичне мистецтво, тому вважаємо за доцільне розглянути його як дієвий засіб досягнення рівноваги чуттєвої та раціональної сфери свідомості суб'єктів пізнання. Метою нашої роботи є виявлення загальнолюдського потенціалу музичного мистецтва та культурологічно-освітнянські інтерпретації функцій музики в умовах оновлення соціуму та його культурного середовища. У часи суспільних змін у мистецтвознавстві постійно постає питання про місце мистецтва, зокрема й музичного, у суспільному житті, про його роль у формуванні певної суспільної атмосфери. Оскільки музична культура за своєю суттю й за глибиною спрямованістю є загальнолюдською, вона покликана виразити загальнолюдський зміст, втілити та ствердити загальнолюдські, незалежні від етнічних, станових і класових відмінностей, духовні цінності, зробити їх загальним надбанням.

Загальновідомо, що в теоретичному й духовно-ціннісному плані освіту визначають філософська методологія, наука, культура, мистецтво, а культуру як суспільно значущу форму свідомості й цінність вирізняють гуманізм, духовність, – ця проблематика потрапила в центр уваги української наукової та педагогічної громадськості ще в 90-і рр. ХХ ст. [6]. Разом із тим, культура й мистецтво іманентні творчості, а з філософського погляду основоположною ознакою творчості є духовна активність людей. Тож сьогодні проблема полягає в тому, чи спроможні культура й мистецтво змінити на краще буття людини й буття світу, чи потрібні сучасній студентській молоді (покоління мережі Internet) класика й сакральне мистецтво, мистецтво у його різновидах? Звісна річ, як і будь-яка раціональна діяльність людини, філософське, наукове, художнє пізнання мають свою специфіку, проте істотно розвивають і доповнюють спектр процесу самопізнання людини [7, с. 126].

Розмежування ж науки й мистецтва (від доби Відродження) ще й дотепер негативно позначається на якості освітнього процесу, а отже, – на духовності молоді (у вищій школі – тенденції скорочення дисциплін художньо-естетичного циклу, особливо мистецтва). Це має негативні наслідки ще й тому, що тенденція прямо пов'язана з фактичною відмовою використання мистецтва для розвитку чуттєво-емоційного рівня самопізнання, для формування унікального індивідуально розвинутого особистісного життєвого досвіду, що досягається освоєнням художніх здобутків, культурних традицій, духовних цінностей окремих народів у їх історичному розвитку та культурі світової. Мистецтво як засіб активізації осмислення й розбудови теоретичних конструктів пізнання й раціональної діяльності є не менш зна-

чущим чинником впливу на свідомість людини. Ідеться, насамперед, про взаємодію логіки наукового доведення й художньо-поетичної образності. Чи не найважливішим є те, що й наукове, і художнє мислення людини, її почуття (страждання і гнів, радість і смуток, іронія і сарказм тощо), моральні чесноти (добро і зло), естетичні переживання (прекрасне й огидне, піднесене й низьке, трагічне й комічне) стають об'єктами мистецтва.

Оскільки підґрунтя філософсько-світоглядного самопізнання становлять теоретичне мислення, універсальні категорії, межові поняття, аксіологічні засади, символи культури, рефлексія над смыслом буття загалом, то в системі освіти мистецтво, на нашу думку, покликане врівноважувати чуттєву й раціональну сфери свідомості суб'єктів пізнання. Саме музичне мистецтво, як свідчать багато видатних персоналій світової науки, у певному розумінні гармонізує почуття – розум – інтелект, активізує творчий потенціал мислення. Отже, опосередковано впливаючи на соціальну практику, мистецтво спроможне духовно й естетично облагородити буття людини й буття світу, зробити шляхетними міжособистісними стосунками. Однак реалізація загальнолюдського начала у процесі духовного розвитку людства виявляється дуже складною та суперечливою, що повністю відбивається в генезі музичного мистецтва.

Очевидна історична конкретизація музичного мистецтва в постійному розвитку та оновленні його функцій, самого музичного середовища, способів художнього мислення. Оскільки музична культура містить у своїх структурах історичну манеру мислення людини, розкриває типові для певного часу образи та емоційні стани, Т. Адорно вбачав сутність художньої творчості у «несвідомому шифруванні соціальних імпульсів, що відображають історичний момент і позначаються насамперед на формі, яку художник мислить і котра (як своєрідне знаряддя історії) змушує його себе мислити. Ця форма «веде» художника, примушуючи його створювати ті чи інші твори як «шифри соціального» [1, с. 149]. Тому в кожному історичному епоху поряд із творами, що втрачають через деякий час свою художню актуальність і у кращому разі стають лише «документами епохи», постають твори, що мають неминущу історичну цінність і навіки залишаються в загальнолюдській скарбниці мистецтва. Свідченням того є сучасне музичне життя, що залучає до своєї орбіти музику багатьох попередніх століть.

У контексті обраного у статті дискурсу не менш значущою компонентою є національна конкретність музичної культури, що полягає у відмінності музики різних регіонів, творчості окремих народів і є емпірично спостережуваною даністю. Тому навіть у межах «професіоналізму» не можуть ігноруватися особливості французької, італійської, австрійської, німецької музичної культури, своєрідність норвезької, польської, російської музики, що нерідко виконують також інші

функції музики, містять інший соціальний і психологічний зміст, принципово інший звуковий лад і способи організації. Вираження загальнолюдського змісту в музиці, так само як у мистецтві загалом, має соціальну забарвленість, і це розрізнення певною мірою пов'язане зі зміною стилів та епох у мистецтві, хоча різні галузі музичної культури можуть бути вороже налаштовані одна проти одної, і ми відчуваємо виразне протиріччя між класичною музикою, або, умовно кажучи, музикою серйозної орієнтації, і так званою поп- і рок-культурою. Із загальнолюдських позицій ми можемо розглядати і приймати те й інше, але наш художній смак, наші естетичні прагнення все ж таки схиляють нас у той чи інший бік. Доволі складно поєднати в людській свідомості різні художні світи, однак для більшості людей, що освоїли серйозні музичні жанри, чужими виявляються багато явищ масової музичної культури. Подібні зіткнення наявні й у інших галузях мистецтва.

Однак сказане не заважає нам визнати, що музичне мистецтво, яке виникло в умовах класово різноманітного суспільства, набуває загальнолюдського значення, несе в собі такі цінності, які долають вузько соціальні обмеження його творців [4]. Мистецтво завжди є виразником психології та світовідчуття певних соціальних верств, розкриває їх громадську позицію, а в деяких ситуаціях пов'язане з певними громадськими рухами. Це веде до того, що нерідко воно набуває більш-менш виразного політичного забарвлення. Зокрема в музичній публіцистиці Німеччини, Франції, Італії поширився термін «ангажованість мистецтва», що відображає можливість застосування музики в соціальних і політичних цілях. Крім відвертого визнання політичної значущості певних музичних творів, утвердження певних суспільних тенденцій може здійснюватися шляхом пропонування (або обмеження) певної художньої тематики, проведення репертуарної політики, культивування музичних образів певного типу. «Явища культури завжди співвідносяться з тими чи іншими історичними обставинами», – твердить Р. Барт. В одні історичні епохи в художній творчості панує «атмосфера неучасті», інші громадські умови більшою мірою спонукають письменника (Барт пише про літературу) до «ангажованої» творчості [3, с. 279-280].

Якщо вести мову про музику, то потрібно визнати, що деякі її жанри (особливо вокальні й театральні) можуть досить органічно відгукуватися на конкретні соціальні вимоги. В інших випадках політична заангажованість музичного мистецтва виявляється штучною, привнесеною ззовні. Специфіка музичної образності, її узагальнений характер, пов'язаний насамперед із розкриттям емоційного світу людини, чинить опір відвертій ідеологізації мистецтва. Музика не виявляє, скажімо, буржуазності, аристократизму або пролетарського походження її творців, вона фіксує лише їхнє емоційне життя. Природа музичної творчості ви-

значає її переважний інтерес до загальнолюдської проблематики, до розкриття «вічних» тем, до відбиття духовних переживань людини. У силу цього якщо не долається, то в усякому разі пом'якшується соціальна конкретність музичного мистецтва, знімається прямолінійність її ідеологічного використання. Зрозуміло, що в умовах, коли музика являла собою своєрідний додаток до слова, танцю, обряду, інтерпретуючи їх, музичний смисл не міг бути нічим іншим, як доповненням до зовнішнього щодо музики змісту, своєрідним емоційним коментарем до нього.

Утвердження самостійності музичного мистецтва, формування інструменталізму, а згодом і класичної системи музичного мислення означали зміну природи музичного сенсу, його внутрішніх структурних характеристик, звільнення від неодмінної спаяності з позамузичним предметним змістом. Це означало зміну і власне музичного переживання, що відбулося, за словами Б. Асаф'єва, в народженні «нової італійської музичної практики, душею якої була мелодія, і яка завоювала весь світ. Можна сказати, що до цього музика була ритмо-інтонацією, висловлюванням, вимовою; тепер вона стала співати, дихання стало її першоосновою» [1, с. 319]. Перетворення музики з ритмо-інтонації на співочу мелодію відображало зміну структури музичного змісту, його рух від типізованого й раціоналізованого «сенсу» до розкриття емоції, більш суб'єктивного переживання. Скажімо, ще в епоху бароко в музиці зберігається відома роздвоєність сенсу. Навіть для музики Й.-С. Баха, у творчості якого досягнуто високого рівня іманентно-музичного (і в силу цього емоційно-конкретного) вираження й розвитку, вагоме значення мають риторичні фігури, за якими стоїть узагальнений художній зміст, типізований афект, а часом і символічно виражена ідея [5, с. 28-34].

Однак завжди виявленню загальнолюдського потенціалу музики сприяла її виконавська природа, необхідність її інтерпретації в нових історичних умовах, у новому для неї культурному середовищі. Отже, музичне виконавство набагато більше за інші види мистецтва приречене активізувати «діалог культур» різних історичних епох. Саме тому навіть твори, що сьогодні увіходять до золотого фонду світової музичної культури, свого часу писалися для задоволення потреб релігійного культу або прикрашання аристократичного побуту, розкривали духовний світ представників буржуазного суспільства. Проте їх глибинний зміст становлять загальнолюдські цінності: вони розкривають схилення людини перед природою, кращі сторони суспільної моралі, багатство людських переживань, уявлення про гармонію та красу. Тож цілком очевидно, що загальнолюдський зміст музичного мистецтва не є даністю, він утверджується внаслідок історичного розвитку мистецтва, накопичення та відбору художніх цінностей. Тому для музичної педагогіки важливо, що музичне мистецтво повинно бути насамперед результатом

розвитку людської думки, людської культури, результатом усього історичного досвіду, який поєднує в собі минуле й сьогодення. Але до структури загальнолюдського, до структури його начал уходить і майбутнє, тому що людське життя й діяльність не обмежуються констатацією усталеного й довершеного, – вони орієнтовані на майбутнє й належне, оскільки лише так ми можемо культивувати загальнолюдські цінності й тим забезпечити тяглість людського існування.

Таким чином, історія розвитку музичної культури й сучасна практика підтверджують значний потенціал музичного виховання для процесів інтенсивної міжкультурної взаємодії та відкритості, як одну з умов збагачення й розвитку національної культури та культурного розвитку кожної окремої людини. Культурологічні аспекти завдання методологічного супроводу професійної

підготовки педагогів-музикантів набувають у контексті становлення світоглядно-ціннісних орієнтацій людини пріоритетного значення, оскільки переорієнтація освіти з формування особистості на стратегію її розвитку й саморозвитку вже частково реалізується в гуманістично орієнтованих наукових парадигмах і педагогічних системах, що знаходить відображення в наукових розробках проблем сучасної методології й теорії музичної освіти. Зазначена стратегія, на нашу думку, спроможна досягнути істотного виховного результату в новітніх технологіях навчання й виховання, у системі педагогічної теорії і практики за рахунок переходу від стратегії навчання абстрактних соціальних істин до опанування людиною свого внутрішнього світу й розв'язання суттєво важливих для людини онтологічних питань свого буття в соціумі.

Список використаних джерел

1. Адорно Теодор В. Философия новой музыки / Теодор В. Адорно; пер. с нем. — М.: Логос, 2001. — 343 с.
2. Асафьев Б. Музыкальная форма как процесс / Б. Асафьев. — М.: Музыка, 1971. — 376 с.
3. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Р. Барт. — М.: Издательская группа Прогресс, Универс, Рея, 1994. — С. 279—280.
4. Гегель Г.Ф. Сочинения / Г.Ф. Гегель. — М.: Изд-во Социально-экономической литературы, 1958. — 440 с. — (Том XIV. Лекции по эстетике. Книга третья).
5. Носина В. Символика музыки И. С. Баха / В. Носина // Междунар. курсы высш. худож. мастерства памяти С. В. Рахманинова. — Тамбов, 1993. — 104 с.
6. Філософія сучасної освіти в сучасній Україні: матеріали першої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософія сучасної освіти та стан її розробки в Україні». — К.: ІЗМН, 1997. — 544 с.
7. Черепанова С. Філософія освіти в онтологічному вимірі: цілісність буття людини та буття культури / С. Черепанова // Філософія освіти: наук. часопис / Ін-т вищої освіти АПН України, Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Укр. академія політ. наук. — К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. — № 1–2(8). — С. 126—142.

Відомості про авторів:

Мартинюк Тетяна Володимирівна
ak_mart@mail.ru

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький,
08401, Україна

Долинна Олена Миколаївна
elena_dolinna@ukr.net

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь, 72312, Україна
doi: 10.7905/vers.v0i2.583

References

1. Adorno, Teodor V. (2001). Philosophy of New Music. translation from Germ. *Moscow: Logos*. [in Russian]
2. Asaf'yev, B. (1971). Musical Form as a Process. *Moscow: Muzyka*. [in Russian]
3. Bart, R.(1994). Selected Works: Semiotics. Poetry. *Moscow: Press Group Progress, Univers, Reya*. [in Russian]
4. Gegel', G. F. (1958). Essays. *Moscow: Social-Economical Literature Press, XIV. Lectures on Esthetics. Book three*. [in Russian]
5. Nosina, V. (1993). Music Symbolism of I.S. Bach. International Training of Higher Art Skill in the memory of S.V. Rachmaninov. *Tambov*. [in Russian]
6. Philosophy of Modern Education in Modern Ukraine: Documents of the 1st All-Ukrainian Scientific Practical Conference «Philosophy of Modern Education and State of its Development in Ukraine». — K.: IZMN, 1997. — 544 p. [in Ukrainian]
7. Cherepanova, S. (2009). Philosophy of Education in Ontological Sense: Wholesome of Human Being and of Culture State. *Philosophy of Education: scientific review*, 1–2(8), *Higher Educational Institute of Academy of Pedagogical Science of Ukraine, M.P. Dragomanov National Pedagogical University, Ukrainian Academy of Political Science. Kyiv:M.P. Dragomanov NPU Press*. [in Ukrainian]

Надійшла до редакції: 15.03.2013 р.
Прийнята до друку: 16.04.2013 р.